

Elżbieta Matulewicz

Profetyczny charakter karmelitańskiego eremityzmu – duchowość eliańska i maryjna

STRESZCZENIE:

POKOLENIA KARMELITÓW I KARMELITANEK BOSYCH ROZPOZNAJĄ W SOBIE PROROCKI CHARYZMAT ELIASZA, KTÓREGO UWAŻAJĄ ZA SWOJEGO OJCA, A JEDNOCZEŚNIE ODCZUWAJĄ BARDZO SILNĄ, FILIALNĄ WIĘŻ Z NAJSWIĘTSZĄ MARYJĄ PANNĄ Z GÓRY KARMEL - KWIATEM I OZDOBĄ KARMELU, GWIAZDĄ MORZA, MATKĄ MIŁOSIERDZIA I KRÓLOWĄ. ISTOTĄ PUSTELNICZEGO I PROROCKIEGO CHARYZMATU KARMELU JEST NIEUSTANNE, MIŁOSNE I POUFNE OBCOWANIE Z BOGIEM, DAWANIE ŚWIADECTWA O BOGU ŻYWYM I ROZPALENIE SIĘ GORLIWOŚCIĄ O JEGO CHWAŁĘ NA WZÓR PROROKA ELIASZA ORAZ CAŁKOWITE NALEŻENIE DO MARYI. W DUCHOWOŚCI KARMELITAŃSKIEJ WYPEŁNIA SIĘ TESTAMENT PIERWSZEGO PRZEORA Z GÓRY KARMEL, KTÓRY CHCIAŁ, ABY KARMELICI UKSZTAŁTOWALI SWOJE ŻYCIE NA WZÓR MARYI I ELIASZA..

SŁOWA KLUCZOWE:

CHARYZMAT, CHRYSZTUS, DUCHOWOŚĆ, ELIASZ, EREMITYZM, GÓRA KARMEL, KONTEMPLACJA, MARYJA, MODLITWA, PROROK, PUSTELNIK, SAMOTNOŚĆ.

ABSTRACT:

GENERATIONS OF CARMELITES RECOGNIZE IN THEMSELVES PROPHETIC CHARISM OF ELIAS, WHOM THEY REGARD AS THEIR FATHER. AND SIMULTANEOUSLY, THEY FEEL VERY STRONG FILIAL RELATION TO BLESSED VIRGIN MARY OF MOUNT CARMEL – FLOWER AND DÉCOR OF CARMEL, STAR OF THE SEE, MOTHER OF MERCY AND QUEEN OF CARMEL. AN ESSENCE OF THE EREMITICAL AND PROPHETIC CHARISM OF CARMEL IS HABITUAL, LOVING AND INTIMATE BEING WITH THE LORD, BEING THE WITNESS OF LIVING GOD (CF. KGS 2:6), ZEAL FOR THE GLORY OF GOD (CF. KGS 17:1;4) ON THE MODEL OF ELIAS THE PROPHET, AND BEING WHOLLY MARY'S. IN THE CARMELITE SPIRITUALITY FULFILS TESTAMENT OF THE FIRST PRIOR OF MOUNT CARMEL WHO WANTED CARMELITES TO FORM THEIR LIFE ON THE MODEL OF HOLY MARY AND ELIAS.

KEYWORDS:

CHARISM, CHRIST, CONTEMPLATION, ELIAS, EREMITISM, HERMIT, MOUNT CARMEL, MARY, PRAYER, PROPHET, SOLITUDE.

Dawne dokumenty, takie jak Reguła św. Alberta oraz *Ignea sagitta* nie wspominają o duchowości eliańskiej i maryjnej pustelników z Góry Karmel, gdyż obecność Eliasza jako ich ojca duchowego i Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel jako ich Matki i Królowej była zupełnie oczywista w tradycji Zakonu, który powstał i rozwinął się na Górze Karmel przy źródle Eliasza. Góra Karmel była dla nich nie tylko „ogrodem” i „winnicą Pańską”, ale też biblijnym i historycznym miejscem ukrycia się Eliasza oraz miejscem jego działania jako proroka, świadczącego o mocy Boga żywego i wypatrującego obłoku, który wyleje na Izrael deszcz, oznaczający życie i płodność.

Temat Maryi i Eliasza podjął natomiast św. Brokard, pierwszy przeor z Góry Karmel, który prosił św. Alberta o napisanie Reguły zgodnej z ich sposobem życia. Brokard, czując zbliżającą się śmierć, przekazał karmelitom następujący testament duchowy: „Synowie! Bóg w swoim miłosierdziu powołał nas do zakonu pustelników, a z jego szczególnej łaskawości nazwani zostaliśmy Braćmi Najświętszej Dziewicy Maryi. Miejcie się więc na baczności, abyście po mojej śmierci nie przybrali sobie tego tytułu niegodnie. Dlatego też trwajcie nieustannie w dobrem, brzydziecie się bogactwem, ze wzgardą odrzućcie świat, a życie swoje ukształtujcie na wzór Maryi i Eliasza”¹.

Wydaje się, że w tym miejscu zasadne będzie postawienie pytania: jaki jest związek między Duchem Świętym, duchem prorockim Eliasza i Maryją? Wiadomości na ten temat możemy znaleźć w jeszcze jednym dawnym piśmie Zakonu pt. *De institutione primorum monachorum*. Dokument ten, stanowiący pierwszą część większego dzieła wydanego w XIV wieku, zawiera „najstarszą Regułę” Zakonu, napisaną w oryginale po grecku prawdopodobnie w 412 roku przez patriarchę Jana Jerozolimskiego. Według autora *De institutione primorum monachorum* Karmelici wierzą, że obłok, którego wypatrywał Eliasza na Górze Karmel (1 Krl 18, 44) symbolizuje Maryję Niepokalaną. Zdziwiał w tym dawnym tekście, którego pierwsza redakcja sięga piątego wieku, niezwykle jasno wyrażona prawda o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny. Należy dodać, że w późniejszych, średniowiecznych kontrowersjach na ten temat, karmelici zdecydowanie bronili nauczania o tym przywileju Maryi². A oto fragment dokumentu *De institutione*: „Gdy sługa Eliasza zobaczył mały obłok podnoszący się nad morzem, Bóg objawił Eliaszowi, że pewne dziecko, błogosławiona Maryja, którą symbolizuje obłok, narodzi się z grzesznej natury ludzkiej, ukrytej w symbolu morza. Dziecko to, od swego poczęcia, wolne będzie od wszelkiej zmyzy grzechu, tak jak obłok, który powstaje z mętnego morza, lecz wolny jest od wszelkiego brudu. [...] Maryja różniła się w swoim poczęciu od tego morza. W Jej poczęciu nie ciążyła nad Nią żadna zmyza grzechu, ale dzięki zachowaniu od grzechu była lekka jak obłok i czysta przez pełnię darów. Ona była obłokiem, o którym pisał Mojżesz: „I ukazała się im chwała Jahwe w obłoku” (Wj 16, 10)”³.

¹ *Breviarium Romanum OCD, pars altera*, Romae 1959, s. 950, cyt. za: J. Zieliński, *Maryja w życiu Karmelu*, Warszawa 2002, s. 39.

² Zob. Secretarius Generalis pro Monialibus O.C.D. – Rome, *The Virgin Mary in our Life*, (Ongoing Formation, 8), s. 11.

³ *De institutione primorum monachorum VI*, rozdz. 1, cyt. za: J. Zieliński, *Maryja w życiu Karmelu*, s. 53.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

Obłok jest dla karmelitów symbolem i obrazem Maryi, która wydaje na świat Zbawiciela, podobnie jak obłok, który wylewa na wyschniętą ziemię życiodajny deszcz⁴. Myśl ta została wyrażona w Liturgii Godzin Zakonu Karmelitów Bosych na uroczystość Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel: „Gdy słońce ziemię spaliło, tęskniącą za wody źródłem, Eliasz na Górę Karmel wspina się z niepokojem. [...] jesteśmy rolą spragnioną, Ty, Panno, czystym Obłokiem, z którego Pan Bóg na ziemię życie swe zlewa potokiem”⁵. Obłok jest także biblijnym obrazem Ducha Świętego, oznaczającym obecność Boga prowadzącego naród na pustyni i obecność Ducha Świętego wraz z Ojcem i Jezusem oraz z Eliaszem i Mojżeszem na Górze Tabor. Średniowieczny autor karmelitański Arnold Bostiusz pisze: „Spójrzcie na Eliasza, a zobaczycie Maryję, gdyż mieli oni tego samego ducha, tę samą instytucję, tego samego wychowawcę: Ducha Świętego”⁶. Łaciński wyraz *institutio* został tu użyty wyrażnie w znaczeniu charyzmatu, zaszczepienia, zasadzenia⁷, powołania i misji – jednym słowem, daru Ducha Świętego. Jest to dar prorocki i powołanie do najściślejszego zjednoczenia z Bogiem, dar widzenia Boga żywego i wsłuchiwania się w jego głos, powołanie do ukazywania ludziom potęgi i świętości Boga, do przekazywania Jego woli, do prowadzenia innych ku zjednoczeniu z Bogiem.

Prorocki charyzmat Karmelu jest powołaniem do życia pustelniczego i do życia na Górze Karmel – w miejscu działania Eliasza i jego uczniów oraz w miejscu starożytnego kultu Maryi na tej górze. Karmelici jako potomkowie Eliasza i bracia Maryi⁸ zostali po-

”

Obłok jest dla karmelitów symbolem i obrazem Maryi, która wydaje na świat Zbawiciela, podobnie jak obłok, który wylewa na wyschniętą ziemię życiodajny deszcz. (...) Obłok jest także biblijnym obrazem Ducha Świętego, oznaczającym obecność Boga prowadzącego naród na pustyni i obecność Ducha Świętego wraz z Ojcem i Jezusem oraz z Eliaszem i Mojżeszem na Górze Tabor.

⁴ Por. *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego*, II, A. 1, s. 4.

⁵ *Hymn z II Nieszporów na Uroczystość Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel*, w: *Liturgia Godzin Zakonu Karmelitów Bosych*, tekst łaciński, Rzym 1972, tekst polski Kraków 1999, s. 73; cyt. tłum polskie za: A. Sorg, *Fatima światło dla świata*, przeł. L. Biczuk, Pallotinum Poznań 1992.

⁶ A. Bostius, *De patronatu Beatissimae Virginis Mariae* (1490), w: *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego*, II . B. 1, s. 31.

⁷ Zob. *Słownik łacińsko-polski*, red. J. Korfanty, Wydawnictwo Szkolne PWN Warszawa 2003, s. 97.

⁸ Por. A. Bostius, *De patronatu et patrocinio B. V. M. in dicatum sibi Carmeli ordinem*, w: *Speculum Carmelitanum*, Antuerpiae 1680, t. I, 1535-1536; J. Zieliński, *Maryja w życiu Karmelu*, s. 70.

wołani do tego, aby być gorliwymi świadkami Boga żywego, rozpalonymi miłością do Niego i żarliwością o Jego chwałę (por. 1 Krl 19, 10. 14).

Wyrazem eliańskiej i maryjnej duchowości Karmelu są obchodzone święta i uroczystości zaznaczone w kalendarzu liturgicznym Zakonu. Świętem patronalnym jest uroczystość Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel obchodzona 16 lipca i ustanowiona po dysputacie na Uniwersytecie w Cambridge w 1374 roku. Uniwersytet ten uznał, że „wymieniony Zakon braci Błogosławionej Dziewicy Maryi z Góry Karmel jest zatwierdzony przez powszechne prawo i że tytuł Błogosławionej Dziewicy Maryi należy mu się w sposób szczególny”⁹. Natomiast obchody liturgiczne św. Eliasza ustanowione zostały na dzień 20 lipca i wprowadzone do brewiarza karmelitańskiego w 1585 roku¹⁰. Współczesna Liturgia Godzin Zakonu Karmelitów Bosych wyznacza na ten dzień święto, a w niektórych klasztorach, jak np. w Czernej, nawet uroczystość „św. Eliasza, proroka i naszego Ojca”¹¹.

Duchowość eliańska w świetle dokumentu *De institutione primorum monachorum*

Karmel jest jedynym zakonem o tradycji biblijnej, który wywodzi swój początek z czasów Starego Testamentu - od proroka Eliasza, uważanego przez karmelitów za ich ojca, przede wszystkim w sensie duchowym. Pokolenia karmelitów i karmelitanek rozpoznają bowiem w sobie prorocki charyzmat Eliasza i jego uczniów. Sukcesja historyczna nie została udowodniona, jednak według najdawniejszych pism Zakonu, które powstały już w Europie, pustelnicy karmelitańscy są spadkobiercami Eliasza, Elizeusza i uczniów proroków z Góry Karmel. Pierwsza wzmianka tematu eliańskiego pojawia się w najstarszych odnalezionych Konstytucjach z 1281 roku¹². One zaś opierają się na treści dokumentu *De institutione primorum monachorum* uważanego za traktat o duchu Karmelu, ukazujący tradycję prorocką Zakonu. Tekst *De institutione* wymieniany po raz pierwszy w 1342 roku, opublikowany został w roku 1370 przez Filipa Ribota w zbiorze, zawierającym *Dwie księgi, które traktują o pochodzeniu Karmelitów i ich głównych aktach* oraz *List Cyryla*. Pierwszą księgą tego wydania jest właśnie *De institutione*. Zawarty w tym zbiorze *List Cyryla*, przeora z Góry Karmel, informuje o tym, że *De institutione* stanowi pierwszą Regułę Karmelu, wcześniejszą od Reguły św. Alberta. Jak podaje Cyryl, autorem zasad zawartych w pierwszej księdze *De institutione*, napisanej po grecku około 412 roku, był Jan, patriarcha Jerozolimy. Zanim został powołany na biskupa Jerozolimy, żył on przez pewien czas pośród pustelników na Górze Karmel jako ich ojciec duchowny. Następnie, już jako patriarcha, na prośbę jednego z karmelitów, spisał on nauczanie, jakiego udzielał im na Górze Karmel¹³.

De institutione ukazuje pochodzenie pustelników Karmelu od proroka Eliasza oraz podstawowe elementy ich eremickiego i prorockiego charyzmatu. Rozdział pierw-

⁹ *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego* II. B, s. 31.

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Liturgia Godzin Zakonu Karmelitów Bosych*, Kraków 1999, s. 10; 83-103.

¹² *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego* I. B, s. 15.

¹³ Tamże, I. B, s. 16; III. B, s. 18.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

szy tego dokumentu zawiera następujące zdanie: „Pojmując duchowe zasady twojego stanu, uzyskasz w ten sposób dużą korzyść, a będziesz żył jego zaleceniami z większą miłością, kiedy poznasz jego pierwotną formę i wielkość jego założycieli”¹⁴. W drugim rozdziale tego dokumentu autor pisze: „Eliasz, Boży prorok, był pierwszym przywódcą pustelników i od niego biorą początek ich święte i starożytne instytucje. To on pragnąc boskiej kontemplacji i wyższych rzeczy, uszedł z miasta i wyrzekł się wszystkich ziemskich spraw, stając się pierwszym, który przyjął z całą stanowczością zakonny i profetyczny styl życia, dając mu z nakazu i natchnienia Ducha Świętego początek oraz instytucje. Ukazawszy się, Bóg polecił mu opuścić ziemskie osiedla i ukryć się na pustyni, aby tam, z dala od tłumów, prowadził życie mnicha według objawionej mu formy życia”¹⁵.

Głównym odniesieniem biblijnym *De institutione*, jest początek siedemnastego rozdziału Pierwszej Księgi Królewskiej: „Pan skierował do niego [Eliasz] to słowo: «Odejdź stąd i udaj się na wschód, aby ukryć się przy potoku Kerit, który jest na wschód od Jordanu. Wodę będziesz pił z potoku, krukom zaś kazałem, żeby cię tam żywiły»” (1 Krl 17, 2-4). Autor *De institutione* wyjaśnia, że w słowach skierowanych przez Boga do Eliasza zawiera się sposób życia pustelników karmelitańskich, „to znaczy forma wiodąca do profetycznej doskonałości oraz cel eremickiego życia”¹⁶. Na podstawie tych słów wyróżnił on dwa cele na drodze do „doskonałości prorockiej”. Pierwszy z nich, jak pisze autor, „osiągamy przy pomocy łaski Bożej przez swój własny wysiłek i ćwiczenie się w cnotach”¹⁷. Następnie, w kolejnych rozdziałach, autor opisuje cztery stopnie ascezy w życiu pustelnicznym, rozważając nakazy Boże zawarte w cytowanym fragmencie biblijnym.

Pierwszym stopniem życia eremickiego według słów: „odejdź stąd”, jest wyrzeczenie się dóbr świata, uwolnienie serca od wszystkich własności i dóbr doczesnych dla słodyczy samego Boga (*De institutione*, III)¹⁸. Drugi stopień ascezy pustelnika wyrażają słowa: „udaj się na wschód”, które oznaczają wyrzeczenie się samego siebie i zgodę na przybicie do krzyża. Autor dokumentu pisze: „Rzeczywiście tak samo jak ktoś ukrzyżowany nie może już poruszać członkami według własnej woli, ani się obrócić, tylko nieruchomo przylega tam, gdzie kat go przybił, tak samo powinieneś przylgnąć do krzyża i wyrzec się samego siebie, w taki sposób, abyś nie zwracał woli ku twojej fantazji lub chwilowej przyjemności, ale byś ją całą dawał tam, gdzie moja wola ciebie przybiła” (*De institutione*, IV)¹⁹. Trzeci stopień drogi do doskonałości prorockiej, według słów: „ukryj się przy potoku Kerit”, oznacza przebywanie w samotności i oplakiwanie własnych grzechów. Autor wyjaśnia, że wyraz *Kerit* oznacza w języku hebrajskim „oddzielenie”, tłu-

¹⁴ *De institutione primorum monachorum*, I, w: *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego I*, s. 4.

¹⁵ *Liber de institutione primorum monachorum*, II, <http://www.karmel.pl/duchowosc/eliasz/strona12.htm> (dostęp 12.01. 2008).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Por. *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego*, II. B. 1, s. 26.

¹⁹ Tamże, s. 26-27.

macząc dalej: „Jeżeli będziesz żył wśród ludzi, nie będziesz wolny od grzechów, ale jeśli wycofasz się na samotność, Bóg zerwie więzy grzechu i uwolni ciebie od służby złu, tak jak zerwał więzy dzikiego osła, zwierzęcia dzikiego i nieujarzmionego (por. Hi 39, 5-8)”²⁰. Ukrycie się przy potoku Kerit oznacza, zdaniem autora *De institutione*, fizyczne oddzielenie pustelnika od wszystkiego, co przeszkadzałoby mu kochać Boga w sposób doskonały - a więc od towarzystwa osób żyjących w świecie i rozmów z nimi, a zwłaszcza od towarzystwa kobiet - aby mógł on bez przeszkód zachowywać celibat „dla królestwa niebieskiego” (Mt 19, 12)²¹.

Na czwartym stopniu pustelniczej ascezy, według słów: „który jest na wschód od Jordanu”, uczeń powinien starać się o to, co stanowi przeciwieństwo grzechu czyli o miłość, gdyż słowo Jordan znaczy - „ich upadek”. Autor tekstu *De institutione* podkreśla, że chodzi tu o dążenie do miłości wielkiej, możliwie największej i stale wzrastającej. Taka miłość wyrażona jest w przykazaniu miłości zawartym w Księdze Powtórzonego Prawa: „Będziesz miłował Pana Boga twojego z całego swego serca, z całej swojej duszy i ze wszystkich sił swoich” (Pwt 6, 5). Autor wyraża tę Bożą myśl w następujących słowach: „Jeśli kochasz coś bardziej niż Mnie, nie kochasz Mnie całym swoim sercem i nie jesteś ukryty przy potoku Kerit, który oznacza miłość”²². Ma to więc być miłość maksymalna, największa, ze wszystkich sił. Dopiero taka miłość może zakryć mnóstwo grzechów (por. Prz 10, 12) i być więzią doskonałości (Kol 3, 14).

Po osiągnięciu przez pustelnika tego ostatniego stopnia ascezy, Bóg przyrzeka, że teraz On będzie udzielał mu swoich darów. W życiu ucznia proroka zaczyna się wtedy etap mistyczny, który oznaczają słowa Pana Boga skierowane do Eliasza: „Wodę będziesz pić z potoku”. Pustelnikowi ukrytemu przy potoku Kerit, Bóg obiecuje według słów *De institutione*: „będę was poił, twoich towarzyszy i ciebie, w tym potoku, o którym Prorok powiedział: «poisz ich potokiem Twoich rozkoszy» (Ps 36, 9)”²³. Autor *De institutione* podkreśla, że ten drugi stopień doskonałości prorockiej jest darem „niczym nieskrepowanej miłości Boga; nie tylko po śmierci, ale już podczas tego ziemskiego życia możemy do pewnego stopnia smakować w sercu i doświadczyć umysłem mocy Bożej obecności oraz słodczy chwały”²⁴. Ta właśnie myśl zostanie później podjęta przez św. Jana od Krzyża i wyrażona w następujących słowach: „I nie należy uważać za niewiarygodne, że na duszy doświadczonej i wypróbowanej, oczyszczonej w ogniu utrapień, prac i różnych pokus, a która pozostała zawsze wierna w miłości, spełnia się w tym życiu to, co przyrzekł Syn Boży, mianowicie, że jeśli Go kto miłuje, przyjdzie do niego Trójca Przenajświętsza i uczyni w nim swe mieszkanie (J 14, 23), tj. oświecając boskim sposobem jego rozum w mądrości Syna, uwe-

²⁰ Tamże, s. 27; por. „Kto osła dzikiego rozwiąże? Za dom mu dałem pustkowie, legowiskiem zaś jego słona ziemia. Śmieje się z miejskiego zgielku, słów poganiacza nie słyszy, w górach szuka pokarmu, goni za wszelką zielenią” (Hi, 39, 5-8)..

²¹ *Liber de institutione primorum monachorum*, V, <http://www.karmel.pl/duchowosc/eliasz/strona15.htm> (dostęp 12.01.2008).

²² Tamże, VI, strona 16.htm.

²³ Tamże, VII, strona 17.htm.

²⁴ Tamże II, strona 12.htm.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

selając jego wolę w Duchu Świętym i sprawiając, że zostanie pochłonięty całkowicie i z niezmierną mocą w uścisku Ojca i w bezmiarze Jego słodyczy”²⁵.

Powracając do tekstu dawnego dokumentu karmelitańskiego zauważamy, że jego autor przekazujący starożytną doktrynę duchową Karmelu równie precyzyjnie jak Doktor Mistyczny objaśnia, że obietnica dana przez Boga Eliaszowi w słowach „Wodę będziesz pił z potoku” (1 Krl 17, 4) oznacza stan zjednoczenia z Bogiem, w którym, „będziesz zasługiwał na to, by w pełni radować się rozmową Bożą do tego stopnia, że będziesz otrzymywał od Boga objawienia tego, co jest ukryte, nawet przyszłości. Wtedy będziesz obfitował w niecodzienne rozkosze z powodu Wszechmocnego i wzniesiesz oblicze twego ducha i umysłu, żeby bez przeszkód kontemplować Boga” (por. Hi 22, 25-26 Wlg)²⁶.

Ostatnia obietnica Boża, skierowana do Eliasza, brzmi: „Krukowi kazałem, aby cię tam żywiły”. Kruki są - według autora *De institutione* - „świętymi poprzednikami, prorokami”, którzy przybędą „karmić cię przykładami pokornej pokuty”. Autor dokumentu wyjaśnia, że kiedy w życiu duchowym na pewien czas ustają rozkosze odczuwania zjednoczenia z Bogiem, uczeń proroków - „dziecko kruków” - powinien pokryć się czarnymi piórami pokory, a wtedy Bóg „na nowo doprowadzi go do kosztowania słodyczy tryskającej z potoku radości”²⁷. Pustelnik powinien naśladować proroków w stawianiu się małym jak dziecko, to znaczy małym wobec swoich cnót i Bożych darów, pamiętając o własnych grzechach i słabościach. Dając człowiekowi doświadczenie oschłości, Bóg poucza, że słodycz przebywania z Nim osiągnął on nie dzięki swoim zasługom, lecz dzięki Bożej łasce. Jeżeli pustelnik pozna swoje słabości, będzie wyznawał z żalem swoje grzechy i trwał w pokorze, Pan pozwoli mu, aby znowu zakosztował słodyczy pocieszenia wypływającej z potoku Bożych rozkoszy²⁸.

Duch Święty - Dawca profetycznego charyzmatu Eliasza, Elizeusza, uczniów proroków i karmelitańskich pustelników, udziela od wielu wieków takiego samego charyzmatu coraz to nowym pokoleniom karmelitów i karmelitanek. O prorockim pochodzeniu Zakonu naucza święta matka odnowionego Karmelu, pisząc: „Na miłość Pana naszego, proszę was wszystkie, miejmy wciąż przed oczyma ten ród święty błogosławionych Proroków i Ojców, z którego pochodzimy (F 29, 33)”²⁹. Odnowione Konstytucje Mniszek Bosych, zawierające nauczanie św. Teresy od Jezusa, podkreślają biblijny rodowód Karmelu, prorocki i pustelniczy charyzmat oraz eliański charakter karmelitańskiej duchowości. W pierwszym rozdziale tych Konstytucji czytamy: „Wpatrując się w czcigodne postacie dawnych Ojców, zwłaszcza proroka Eliasza jako swego inspiratora, Zakon żywiej uświadamia sobie swe powołanie kontemplacyjne nastawione całkowicie na słuchanie

²⁵ ŻP 1, 15.

²⁶ *De institutione*, VII, w: *Pustelnicze i wschodnie korzenie Zakonu Karmelitańskiego*, II. B. 1, s. 27.

²⁷ *De institutione*, VIII, w: tamże.

²⁸ *Liber de institutione primorum monachorum*, VIII, <http://www.karmel.pl/duchowosc/eliasz/strona18.htm> (dostęp 12.01.2008).

²⁹ *Konstytucje Mniszek Bosych...*, § 1.

W zakonie karmelitańskim charyzmat prorocki działa niezwykle dynamicznie. Profetyczny eremityzm polegający na miłosnym obcowaniu z żywym Bogiem w samotności, duszy wrażliwej na znaki czasu i zwróconej ku potrzebom dzisiejszego świata, jest w Karmelu „twórczą siłą samego początku” i „działaniem tego, co wrodzone”.

Słowa Bożego i na poszukiwanie największego skarbu, drogocennej perły Królestwa Bożego, w wielkiej samotności i całkowitym oderwaniu od świata (por. T, V. 2)³⁰.

W zakonie karmelitańskim charyzmat prorocki działa niezwykle dynamicznie. Profetyczny eremityzm polegający na miłosnym obcowaniu z żywym Bogiem w samotności, duszy wrażliwej na znaki czasu i zwróconej ku potrzebom dzisiejszego świata, jest w Karmelu „twórczą siłą samego początku” i „działaniem tego, co wrodzone”³¹. Taki właśnie dar Ducha Świętego potwierdził Jan Paweł II w swoim liście do Mniszek Bosych, umacniając karmelitanki bose w ich prorockiej misji słowami: „Wy, które jesteście «awangardą Kościoła w kierunku Królestwa»³², bądźcie dla dzisiejszego świata świadkami Boga żywego”³³.

Maryja w życiu Karmelu

W odnowionych Konstytucjach Mniszek Bosych czytamy, że „Najświętsza Maryja Panna wypełnia swą obecnością całą historię Zakonu, który powstał na Górze Karmel, gdzie pierwsi eremicy poświęcili Jej małą kapliczkę i po zatwierdzeniu przez Kościół (Innocenty IV 1251; Urban IV 1263) zobowiązali się do życia według rad ewangelicznych w oddaniu Jezusowi Chrystusowi i Jego Dziewiczej Matce (Akta Kapituły Generalnej w Montpellier, 1287)”³⁴. Dla karmelitów i karmelitanek Patronka Zakonu Dziewica Maryja „jest najwznioślejszym wzorem życia kontemplacyjnego w Kościele”³⁵. „Obierając Najświętszą Pannę za Matkę i Patronkę, Zakon oddaje się pod Jej opiekę i stawia sobie tajemnicę Jej życia i zjednoczenia z Chrystusem jako wzór i ideał konsekracji”³⁶.

³⁰ Tamże, § 2.

³¹ M. de Goedt, *Le Carmel, lieu d'une origine passe et avenir*, „Carmel” 1978 nr 4, s. 269-271.

³² Jan Paweł II, *Przemówienie do Mniszek klauzurowych w Avila*, 1 XI 1982, nr 5, w: *Reguła i Konstytucje...*, s. 16.

³³ *List do karmelitanek bosych z okazji zatwierdzenia ich Kodeksów fundamentalnych*, nr 4, w: *Reguła i Konstytucje...*, s. 16.

³⁴ *Konstytucje Mniszek Bosych...*, § 54.

³⁵ Tamże, § 55.

³⁶ *Konstytucje Mniszek Bosych...*, § 1.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

W duchowości Karmelu Najświętsza Maryja Panna z Góry Karmel jest czczona w wielu tytułach i wyrażana w różnych symbolach. Karmelici nie pisali na Jej temat traktatów teologicznych, lecz mając Ją stale w sercu kierują do Niej żarliwe modlitwy i pieśni, przedstawiają Ją w herbie Karmelu, w ikonach, obrazach, rzeźbach i we wspomnianym już symbolu obłoku. Jako synowie i córki Maryi składają Jej cześć w znaku Jej szaty - habitu, białego płaszcza i szkaplerza. Czczą Ją w formule profesji, składając śluby także na Jej ręce³⁷.

Jest faktem, że na początku XIII w. pustelnicy karmelitańscy gromadzili się na liturgii w kościele poświęconym Matce Bożej. W 1231 roku frankoński pielgrzym napisał: „Na zboczach tejże góry znajduje się piękne i wyjątkowe miejsce z małym kościołem Matki Bożej”³⁸. Z badań archeologicznych wynika, że do murów tej świątyni przylegało bezpośrednio sześć cel pustelniczych. Tytuły Patronki Zakonu wiąże się bezpośrednio z miejscem powstania Zakonu - z Górą Karmel, porośniętą bujną roślinnością skałą wapienną, wcinającą się w błękit Morza Śródziemnego. W zielonym i ukwieconym „ogrodzie”, czyli w Karmelu, Maryja jest Najpiękniejszym Kwiatem. Jest Ona także utożsamiana z Płodną Winnicą według innego tłumaczenia słowa Karmel. Najczęściej nazywana jest przez karmelitów *Kwiatem Karmelu - Flos Carmeli*, Płodną Winnicą i Gwiazdą Morza - *Stella Maris*. Takie właśnie tytuły Maryi zawiera dawna karmelitańska antyfona: „Kwiecie Karmelu, / Płodna Winnico, / Ozdobo niebios, / Matko - Dziewico, / O Najwybrańsza! / Matko łagodna, Czysta i wierna, / Dzieciom Karmelu bądź miłosierna, / O Gwiazdo Morza”³⁹. Nie znamy nazwiska autora tej antyfony, wiadomo jednak, że w XIII w. modlił się codziennie jej słowami generał Zakonu św. Szymon Stock.

Jeszcze starszą antyfoną ku czci Maryi, Królowej Karmelu i Matki Miłosierdzia jest *Salve Regina*, która w XIII w. śpiewana była przez karmelitów kilka razy dziennie, a obecnie wykonywana jest w każdą sobotę wieczorem. Po zdobyciu Akko w 1291 roku Saraceni wyruszyli na Górę Karmel, gdzie zastali zakonników śpiewających *Salve Regina*. Podczas tego śpiewu karmelici zostali wymordowani, a ich klasztor zniszczony.

Od niepamiętnych czasów Karmel zwraca się codziennie do Matki Miłosierdzia słowami starożytnej antyfony z III wieku: Pod twoją obronę, w której Maryja nazywana jest Świętą Bożą Rodzicielką - *Theotokos*.

Chociaż w Regule św. Alberta nie ma żadnej wzmianki o Matce Bożej, to jednak karmelici uznają, że ze względu na sposób w jaki Ona żyła, Matka i Pani Karmelu jest dla nich wzorem doskonałego wypełniania Reguły. Z tego też powodu nazywana była od dawna Przeoryszą Karmelu. Tak traktowała Maryję szczególnie św. Teresa od Jezusa i pokolenia mniszek terezjańskiego Karmelu⁴⁰.

Maryja jest Matką i Ozdobą Karmelu. W pierwszym herbie Karmelu, który powstał w 1499 roku, nad wizerunkiem Maryi widnieje napis na wstędze: *Ego sum Mater*

³⁷ Zob. Formuły profesji zakonnej, w: *Konstytucje Mniszek Bosych...*, s. 165-169.

³⁸ J. Zieliński, *Maryja w życiu Karmelu*, s. 11-12.

³⁹ Tamże, s. 53.

⁴⁰ Tamże, s. 100.

et Decor Carmeli. Drugi napis na tym herbie dotyczy proroków Eliasza i Elizeusza: *Helias et Heliseus Prophetae, duces Carmelitarum*. W obowiązującym dziś herbie oba napisy zostały zastąpione symbolami trzech gwiazd⁴¹. Jako Matka karmelitów i karmelitanek Maryja przyobleka dzieci swoją szatą – szkaplerzem. Dnia 16 lipca 1251 roku w okresie trudnym w historii Zakonu po przesiedleniu się karmelitów do Europy ówczesny generał Szymon Stock podczas modlitwy ujrzał Maryję, która ustanowiła brązowy karmelitański szkaplerz znakiem swej opieki. Poza szkaplerzem jako znakiem specjalnym, cały habit łącznie z białym płaszczem jest uważany za szatę Maryi i szatę Jej Zakonu. Pośród obrazów maryjnych najstarszą ikoną Karmelu jest trzynastowieczny wizerunek Matki i Pani Karmelu, znajdujący się obecnie w muzeum w Nikozji na Cyprze. Ikona przedstawia Maryję z Dzieciątkiem, która siedzi na tronie i okrywa swoim płaszczem garnących się do Niej karmelitów ubranych w białe płaszcze⁴².

Wydaje się, że na koniec zasadne będzie postawienie pytania o to, w jaki sposób Maryja wpisuje się w profetyczny charakter pustelniczego Zakonu z Góry Karmel? Niezależnie od treści legend, jakie funkcjonują w duchowości Karmelu o Maryi odwiedzającej wraz z Józefem i Dzieciątkiem Jezus pustelnię na Górze Karmel, Maryja w naturalny sposób stała się od początku chrześcijaństwa bliska mieszkającym tam pustelnikom, ponieważ jest Ona dla nich wzorem kontemplacji i zjednoczenia z Bogiem, wzorem milczącej Dziewicy, która nieustannie rozważa w swoim sercu sprawy Boże, wzorem świętości życia oddanego Bogu. Maryja jest także Tą, która ukazuje ludziom moc Boga żywego, gdyż przynosi im Jezusa Chrystusa, który naucza, czyni cuda i zbawia ludzkość od grzechów. Maryja jest Jego Matką, ale też świadkiem Jego życia i Jego uwielbieniem. Dla karmelitów jest też bliską Siostrą, która często ich odwiedza duchowo. Jest z nimi w ich kościołach i w ich celach. Jako Matka i Królowa Karmelu chroni zakonników pod swój płaszcz. Jednak najbardziej charakterystycznym rysem maryjnej duchowości Karmelu jest to, co powiedział o Zakonie papież Leon XIII: „Karmel jest całkowicie Maryi”⁴³. Oznacza to, że zarówno cały Zakon, jak i każdy pustelnik karmelitański należy całkowicie do Maryi, cały jest Jej, wyznając swojej Matce i Królowej: *Totus Tuus, Maria, totus Tuus*⁴⁴. ■

O AUTORZE:

dr hab. Elżbieta MATULEWICZ, prof. UKSW - doktor habilitowany nauk teologicznych w zakresie teologii duchowości (KUL 2008). Profesor nadzwyczajny na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie w Instytucie Teologicznym UKSW w Radomiu. Jest

⁴¹ Zob. tamże, s. 43-44.

⁴² Tamże, s. 49-50.

⁴³ „Carmel is entirely Marian” (Leo XIII). - Cyt za: Secretarius Generalis pro Monialibus O.C.D. - Rome, *The Virgin Mary in our Life*, (Ongoing Formation, 8), Roma 1998, s. 4; „Carmel is wholly Mary’s”. - tamże, s. 38.

⁴⁴ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. z okazji 400-lecia Sanktuarium w Kalwarii Zebrzydowskiej*, 19 VIII 2002, OR 23(2002) nr 9, s. 30-32.

IMPLIKACJE TEOLOGICZNE

absolwentką Wydziału Reżyserii Dźwięku Akademii Muzycznej im. F. Chopina w Warszawie (1972), magistrem sztuki. Przez wiele lat pracowała w Łodzi m.in. jako reżyser dźwięku i kierownik muzyczny w filmie, potem jako nauczyciel w Państwowym Liceum Muzycznym. W 1995 r. ukończyła studia podyplomowe w Instytucie Nauk o Rodzinie ATK w Łomiankach i podjęła pracę katechetyczną. W 1999 r. uzyskała dyplom magistra teologii na Wydziale Teologicznym ATK, w 2002 r. stopień doktora nauk teologicznych na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, a w 2008 roku stopień doktora habilitowanego na Wydziale Teologii KUL Jana Pawła II. W latach 2003-2008 prowadziła wykłady w Wilnie w Filii Papieskiego Wydziału Teologicznego w Warszawie. Od 2004 wykłada teologię duchowości w Filii UKSW w Łodzi. Od 2008 pracuje na Wydziale Teologicznym UKSW w Warszawie w Instytucie Teologicznym w Radomiu (w 2008 adiunkt, od 2009 profesor nadzwyczajny), prowadząc zajęcia z przedmiotów: teologia duchowości (mystyka chrześcijańska), teologia miłosierdzia (wykłady i seminarium), media w duszpasterstwie.

*Jest autorką sześciu książek m.in. trzech rozpraw teologicznych: Teologia modlitwy według błogosławionego Jerzego Matulewicza, Warszawa 2000; Świętość chrześcijanina według bł. Jerzego Matulewicza, (Studia Marianorum, 6), Warszawa - Lublin 2003; Miłosierdzie Boże w charyzmacie Zgromadzenia Księży Marianów, Lublin 2007 oraz trzech opracowań modlitw pt. Modlitwy błogosławionego Jerzego Matulewicza, Warszawa 1999; w języku litewskim *Viešpatie! Kaip aš Tave myliu! Palaimintojo Jurgio Matulaitis maldos*, Kaunas 2001; Droga krzyżowa z Bł. Jerzym Matulewiczem, Warszawa 2009. W Brazylii wydano tłumaczenia jej trzech książek: *Oracões do bem-aventurado Jorge Matulewicz-Matulaitis*, Curitiba-Pr 2001; *A teologia da oração segundo o bem-aventurado Jorge Matulewicz*, Curitiba - Pr. 2002; *A Santidade do Cristão segundo o bem-aventurado Jorge Matulewicz*, Curitiba-Pr 2004. Jest autorką ponad trzydziestu artykułów naukowych w języku polskim, litewskim i angielskim. Wygłosiła wiele referatów naukowych na sympozjach teologicznych w Polsce, na Litwie i w Stanach Zjednoczonych. Adres do korespondencji: ematulewicz@wp.pl*